

DVORÁCSEK ÁGOSTON

Önképzőkörök a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban

MŰHELY

„Mindezek ellenére a szellem épp az anyag megmaradásának az elve szerint élt és maradt meg, és marad meg ezután is a mi képviseletünkben.”
Sütő András¹

A szellem megmaradt, a pusztulások során épületeink sérültek, majd újraépültek, de a szellemiség túlélte és megerősítette Erdély legfontosabb tanügyi intézményét, a fennállásának 400-ik évéhez közeledő kollégiumot. Nem ez volt Erdély legelső főiskolája, Báthory István fejedelem már 1580-ban egyetemi rangra emelte a kolozsvári jezsuita iskolát, de ez volt a fejedelemség első protestáns egyeteme, a Collegium Academicum. Bethlen Gábor fejedelem korábban is támogatta a protestáns fiatalok külföldi egyetemjárását, célszerűbbnek tekintette azonban, ha itthon lehetne megoldani oktatásukat. Váró Ferenc² kollégiumi tanár így tolmácsolja iskolatörténeti tanulmányában az alapító fejedelem gondolatait:

„Heidelberg távol van, külső országban. Teremteni kell itthon egy erdélyi

Heidelbergát, megékesíteni tudós Pareus Dávidokkal.³ Gyűjteni körjük nagy számmal, segíyezni, tartani, tehetséges és tanulni vágyó Bojthiakat, szegény és igyekvő ifjakat. Nevelni őket tudós, lelkes prédikátorokká. Legjavokat kiválasztani a társadalom, a közélet egyéb szellemi érdekeinek szolgálatára is.”⁴

Kezdeményezésére az 1662-es kolozsvári országgyűlés határozata alapján a már létező gyulafehérvári protestáns iskola akadémiai rangot kapott. Az akadémia, amelynek tanári karába jól képzett tanárokat hívtak meg, 1658-ig működött a fejedelmi székhelyen, amikor a török-tatár hordák elpusztították a várost. A gyulafehérvári korszak híres tanárai: Martin Opitz,⁵ Johannes Heinrich Bisterfeld⁶ és

¹ Emlékbeszéd Nagyenyeden a 350 éves Bethlen Gábor kollégium ünnepén. (Sütő, 1995, 196. o.)

² Váró Ferenc (1851–1924), a kollégium magyar irodalom tanára, 1885–1896 között a főgimnázium igazgatója volt.

³ David Pareus (1548–1622), német teológus, reformátor. Heidelbergben főleg ő közvetítette a kálvinista szellemet az erdélyi diákok körében.

⁴ Váró, 1903b, 3. o.

⁵ Martin Opitz (1597–1639) német költő. 1622-ben hívták meg Gyulafehérvárra, ahol archeológiát és klasszika-filológiát tanított. 1623-ban visszatért hazájába.

⁶ Johannes Heinrich Bisterfeld (1605–1655) teológus, a fejedelem titkos tanácsosa, aki teológiát és filozófiát tanított a gyulafehérvári akadémián. Ő volt Erdélyben az első, aki fizikai kísérleteket mutatott be óráin, ezért a nép „ördögösnék” tekintette.

Johannes Heinrich Alstedius⁷ mellett méltó helyet foglalt el Apáczai Csere János.

Az első pusztító dűlást követően I. Apafy Mihály fejedelem Nagyenyedre, a Bethlen-birtokok közelébe költöztette az iskolát. A tanítás 1662-ben indul újra és az újabb pusztulások miatt bekövetkezett megszakításokat leszámítva, napjainkig itt működik. A jelenlegi Bethlen Gábor Kollégium viszi tovább azt a szellemiséget, amelyet híres elődök alapoztak meg. Sokáig a Nagyenyeden képzett értelmiség jelentette Erdély szellemi biztonságának a fundamentumát.

Szilády Zoltán⁸ kollégiumi professzor 1936-ban kifejtette, hogy ehhez az iskolához kapcsolódik szűkebb hazánk értelmiségének, irodalmi és művészi világának java. A fejedelem főiskolája:

„...nemességet ajándékozott azoknak, akik sikerrel végezték a pályát és ezzel a páratlanul álló tudományos nemességgel alapozta meg azt a rendkívüli műveltséget, amely Erdély történeti nagyságának legbiztosabb alapja volt és maradt évszázadokon keresztül. Ezt mutatja az a tény, hogy Erdély tudományosságának színe-java és tudásainak legalább kétharmada valamiképpen ehhez az első fejedelmi iskolához, a háromszázados Bethlen-kollégiumhoz kapcsolódik.”⁹

A kollégiumban tanított Apáczai Csere János, az első magyar enciklopédia írója; Pápai Páriz Ferenc, az első magyar orvosi könyv szerzője; M. Vásárhelyi Tőke István, aki latinul írta meg a magyarországi szak-

irodalom első kísérleti fizika tankönyvét; Benkő Ferenc, aki az első magyar ásványtant írta és 1796-ban megszervezte itt az akkori Magyarország első természettudományi múzeumát; ifj. Zeyk Miklós, az első erdélyi ornitológus. Itt tanult Benkő József, a növénytan első tudományos művelője és Erdély első leírója; Bod Péter, a Magyar Athenas szerzője; Bolyai Farkas, a marosvásárhelyi matematikaprofesszor, polihisztor, feltaláló; Kőrösi Csoma Sándor, a tibeti-angol szótár és nyelvtan megalkotója; Sipos Pál, az első eredeti magyar matematikai értekezés szerzője, amelyet a Berliini Akadémia aranyéremmel díjazott.

Neves irodalmárok tehetsége bontakozott ki a kollégium falai közt.

Jékely/Áprily Lajos a kollégium tanára volt, első versei Nagyenyeden születtek; itt kezdte tanulmányait fia, Jékely Zoltán; itt tanult és tanított Vita Zsigmond, magyar–román–francia szakos tanár, művelődéstörténész, a kollégium történetének kutatója. A kollégiumi oktatásnak köszönhetően ismerkedett az irodalommal Kemény Zsigmond, Kemény János, Berde Mária, Makkai Sándor, Sipos Domokos, Szentimrei Jenő és Sütő András. A Bethlen Kollégiumban tanult „Erdély Széchenyije”: gróf Mikó Imre, aki később a kollégium főgondnokaként fontos szerepet vállalt az 1849-es pusztulást követő újjáépítésben. Az enyedi alma materben vált festővé Barabás Miklós, Barcsay Jenő, Gruzda János, Székely Mihály és Holányi Julianna. Végül, de nem utolsó sorban innen indultak a trópusokra Fenichel Sámuel¹⁰ és dr.

⁷ Johannes Heinrich Alstedius (1588–1638) a kollégium gyulafehérvári korszakában teológiát és bölcseletet tanított.

⁸ Szilády Zoltán (1878–1947) tanár, természettudós. 1901–1922 között tanított a kollégiumban, ahol vállalta a természettudományi múzeum felügyeletét. Főleg a rovartan érdekelte, de foglalkozott nyelvészettel és etnográfiával is.

⁹ Szilády, 1936, 695. o.

Sáska László,¹¹ a nagyenyedi vándorok, akik munkásságukkal sokat tettek azért, hogy a magyar tudományosságot külföldön is elismerjék.¹²

A KOLLÉGIUMI ÖNKÉPZÉS MÚLTJA

A Bethlen Gábor Kollégiumban több évszázados hagyománya van az önképzésnek. A gyulafehérvári korszakból kevés adatot találtam, de már akkor szokás volt vitára állítani a diákokat és „szindarabokat, jobban mondva színre alkalmazott párbeszédet”¹³ előadni. Miután 1791-ben az erdélyi országgyűlésen Aranka György kezdeményezte egy nyelv-művelő társaság megalakítását, az akkor már Nagyenyedre költöztetett kollégiumban Thoroczky Pál vezetésével egy diákcsoport vállalkozott az anyanyelv művelésére.

„Fellendült az iskolai színjátás is, oly módon, hogy az országgyűlés, a köznemesség és a demokrata értelmiség mozgalmainak hatására a kollégiumi ifjúság kebelében 1791-ben önképző társaság létesült. Német és francia víg- és szomorújátékokat fordítottak, ódákat írtak, és emellett „theátrális társaságot” alakítottak.”¹⁴

a Bethlen Gábor
Kollégiumban több
évszázados hagyománya
van az önképzésnek

Ebből a korszakból származik a *Próba* című zsebkönyv. Ebben adták ki a diákok által magyarra átültetett drámákat.

A kezdetekről iskolatörténetében Váró Ferenc professzor is említést tesz:

„Az alapító fejedelem emlékének 1820 óta az ifjúság évenként szónoklattal, költeménnyel, énekkel, zenével szentel nyilvános ünnepet. Az iskolai magyar társaság, amely az 1790-es években alakult, de el is aludt, 1830-ban, mint önképző társaság föltámadt, s míg miatta Szász Károlynak¹⁵ vádat kellett hallania s ez ellen védekeznie; a meggyásított igyekezett lappangva, annál komolyabban munkálkodni, s 1837-ben, majd 1847-ben nyomtatásban egy-egy kötetnyi irodalmi kísérlettel a nyilvánosság elé is bátorodik lépni.”¹⁶

Erről az időszakról Vita Zsigmond így írt: „a 1830-as évek elején a kollégiumban meginduló irodalmi ébredés hatására 1835–37-ben, majd 1839-ben ifjúsági olvasótársaság szerveződik, kiadják a *Vitézköször* (1837), majd *Korány* (1847) című zsebkönyvet, és komoly művelődési programot tűznek ki maguk elé.”¹⁷

Mivel politikai kérdésekkel is foglalkoztak, a hatalom zaklatásai miatt 1836-ban feloszlatták.

¹⁰ Fenichel Sámuel (1868–1893) a kollégium diákja, önképzőkörünk névadója, Pápua Új-Guinea első magyar kutatója. A Magyar Nemzeti Múzeum részére gyűjtött több mint 25.000 állattani preparátumot és mintegy 3.000 etnográfiai tárgyat. Ezekből a nagyenyedi múzeumoknak is adományozott.

¹¹ Sáska László dr. (1890–1978) orvos, természettudós, Afrika-kutató. A középiskolát Nagyenyeden végezte. 1932-ben feleségével Afrikába távozott, előbb Szomáliában és Etiópiában telepedett le, 1837-ben a tanzániai Arushaba költözött, ott gyógyított és kutatott élete végéig. Legismertebb műve: *Életem Afrika*.

¹² Dvoráček, 2010

¹³ P. Szathmáry, 1868, 44. o.

¹⁴ Vita, 1995, 113. o.

¹⁵ Szász Károly (1798–1853), jogász, tanár és politikus. 1805–1813 között a nagyenyedi kollégium diákja volt, 1813–1815 között jogot hallgatott Kolozsvárt. 1819-ben Bécsben a műszaki egyetemen tanult, ahol megismerkedett Bolyai Jánossal. 1823–1848 között jogot és matematikát oktatott Nagyenyeden.

¹⁶ Váró, 1903a, 60. o.

¹⁷ Vita, 1995, 115. o.

A köztudatban az első önképzőkör megalakulásának éveként 1859 szerepel. Létrejöttét Ifj. Szász Károly,¹⁸ a későbbi püspök szorgalmazta, aki akkor a kollégium diákja volt. Akkor alakult meg az Általános Ifjúsági Önképzőkör, amelynek vezetését Herepei Károly¹⁹ professzor vállalta. Tervbe vették a *Haladjunk* című diáklap kiadását. Az elején hetente, majd kéthetente gyűltek össze, és irodalmi, természettudományi és bölcséleti jellegű értekezéseket tartottak, szavaltak és bemutatták szépirodalmi próbálkozásait. 1872-ben az Általános Ifjúsági Önképzőkör részeként megalakult a Teológiai Önképzőkör, amely 1879-től már önállóan működött és 1887-től 1889-ig megjelentette a *Teológiai Közönyt*, valamint emlékkönyvet is szerkesztett.²⁰ 1893-ban jött létre a gimnazisták önképzőköre, az elején ez is az Általános Ifjúsági Önképzőkör része volt. A gimnazisták köre 1898-tól Kemény Zsigmond Önképzőkör néven működött. Ezekről az évekről számolt be Ikafalvi Diénes Jenő,²¹ aki a következőket írta: „A diáktársadalomnak igen fontos szerve volt az ifjúsági egyesület. Önképzőkör volt alapjában, melynek szép hagyományain kívül vagyona is volt. Szép könyvtára, olva-

kéthetente gyűltek össze és irodalmi, természettudományi és bölcséleti jellegű értekezéseket tartottak, szavaltak és bemutatták szépirodalmi próbálkozásait

sóterme, berendezése volt.”²² Az 1906/07-es iskolai évben megalakult a Bethlen Gábor Kör, amely vallásos célú volt. 1893-ban a kollégiumban működő tanítóképzős diákok is önképzőkört alapítottak. Körük az 1899/1900-as iskolai évtől Gáspár János Önképzőkör²³ néven működött. 1920-ig pezsgett az élet ezekben az önképzőkörökben. A tantestület és a köröket irányító Állandó Bizottság pályázatokat írt ki a tagok számára.

A pályázatokról sok információt szolgáltatnak a Bethlen Főiskola Értesítői. Ízelítőül idézem az 1884/1885-ös tanévben az Általános Önképzőkör által kiírt díjakat és azok elnyerőit:

„Önképzőköri pályadíj és jutalomképen 7 arany adatott ki.

I. Négy arany volt kitűzve e feladatra: Azon szók és kifejezések rendszeres egybeállítására, melyekkel Arany János elbeszélő költeményeiben a lelki élet jelenségeit feltűnteti. Beadatott két dolgozat. [...] Az I. szám, melynek jeligeje: Inter folia fructus [...] A II. számú dolgozat, melynek jeligeje: Legnagyobb cél pedig itt a földi létben Ember lenni mindig, minden körülményben, jóval

¹⁸ Ifj. Szász Károly (1829–1905) Szász Károly kollégiumi tanár, későbbi államférfi fia. Nagyenyeden született, itt is végezte gimnáziumi tanulmányait. Teológus volt, ugyanakkor elismert költő, drámaíró, esztéta és műfordító. 1884-ben a dunamelléki egyházkerület püspökévé választják, 1869-től a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

¹⁹ Herepei Károly (1802–1871) Nagyenyeden, majd Németországban végzi tanulmányait. 1835-től a nagyenyedi főiskola teológiatanára és igazgatója. Fontos szerepet vállalt az iskola természettudományi múzeumának felújításában. 1838-tól a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

²⁰ Bakó, 2003

²¹ Ikafalvi Diénes Jenő (1876–1946), jogász, művelődéstörténész, ifjúsági író, tájképfestő és rézkarcoló. Nagyenyeden érettségizett, Budapesten iparművészetet, majd Kolozsvárt jogot tanult.

²² Ikafalvi, 1995, 21. o.

²³ Gáspár János (1816–1892), a kollégium diákja, a berlini egyetemen folytatja tanulmányait. 1856–1868 között a nagyenyedi főiskola tanára. Ő alapította a nagyenyedi tanítóképzőt 1858-ban, amelynek első igazgatója volt. A magyar gyermekirodalom egyik úttörőjének tekintik.

tartalmasabb, fejtegetéseiben tárgyyszerűbb, áttekinthetőségét azonban nehezíti az, hogy a terjedelmes tanulmány szótár-alakú tárgy mutató nélkül szűkölködik. Különben a jutalmat, mint munka, ez a II. sz. dolgozat érdemli meg és nyeri el. Írója Garda Kálmán VII. g. Az I. sz. dolgozatnak dicséretre méltatott írója: Damó István I. th.

II. Két arannyal volt jutalmazandó a körnek azon tagja, a ki az évi gyűléseken az önképzés céljainak leginkább megfelelő módon és eredménnyel foglalkozik [...] A jutalom már csak csekélyége miatt is megosztható nem lévén, Damó Istvánnak adatik ki, Németh Sándor neve pedig dicsérettel említettik föl.

III. Szavaltaversenyen Kiss Albert III. theologus nyert 1 arany jutalmat.²⁴

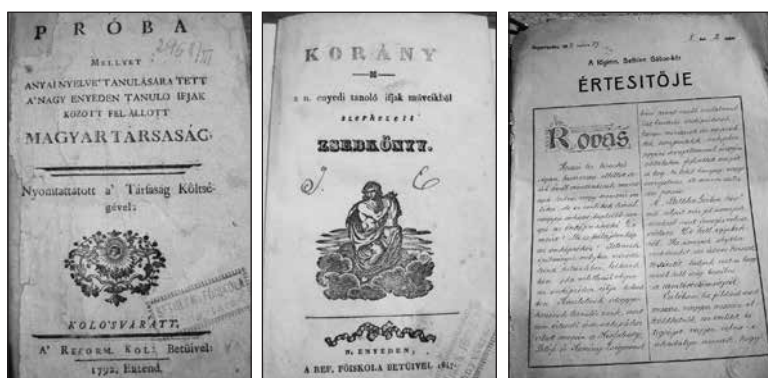
1885-től 1920-ig hozzávetőleg 300 jelíges dolgozat készült el.²⁵

A testi és szellemi önképzéshez nagyban hozzájárultak az alaposan megszervezett kirándulások. Az értesítők ezekről is részletes információt szolgáltatnak. Erről azonban egy külön tanulmányt lehetne írni.

MIT JELENTETT RÉGEN AZ ÖNKÉPZŐKÖRI TEVÉKENYSÉG?

Az Általános Ifjúsági Önképzőkör 1909-ben ünnepelte újrászervezésének 50., fennállásának 118. évfordulóját. Ez alkalommal Berde Károly,²⁶ a kör akkori elnöke által vezetett szerkesztőbizottság emlékkönyvet adott ki.²⁷ Ebben megírták az önképzés történetét, írásokat idéztek fel az Általános Ifjúsági Kör, a Gimnáziumi Önképzőkör, az *Ifjúsági Közlöny* és a *Haladjunk* cikkeiből, amelyeket emléksorokkal fűszereztek, a kör volt tagjainak visszajelzéseit tolmácsolva. Érdemes tallózni ezek között, és összevetni az egy évszázaddal később összegyűjtött visszaemlékezésekkel.

„Az önképzőköröknek fontos szerepét az ifjúság hazafias nevelése körül hangoztatni fölösleges. Hiszen köztudomású, hogy nagy tróink legtöbbjének pályájára milyen nagy, sőt döntő befolyást gyakorolt az ifjúsági önképzőkörökben való működésük. De az önállóság fejlesztése, az alkotmányos

²⁴ Kovács Ödön dr., 1885, 101. o.

²⁵ Bakó, 2003

²⁶ Berde Károly (1891–1971) bőrgyógyász, egyetemi tanár, néprajzos, Berde Mária író nő bátyja. A kollégium diákja volt és fontos szervezője az önképzőköri tevékenységnek. Kolozsvárt szerzett orvosi diplomát.

²⁷ Emlékkönyv- Alapításának 118.-ik, újjászervezésének 50.-ik évfordulója alkalmából kiadta: a Bethlen-Kollégium Főgimnáziumának Ifjúsági Önképzőköre, szerkesztette Berde Károly, a kör elnöke. Nagyenyed, 1909.

formákba való bevezetés által általános nevelési szempontból is kiváló jótékony hatásuk van az ifjúságra. [...] Midőn ezt a Bethlen-kollégium iránti hálával eltelve jegyzem föl, nem köthetem eléggé az ifjúságnak a szívére az egységes, pezsgő ifjúsági életnek, s mint ennek egyik alkatrészének, az önképzőkörnek az istápolását, mert ez fogja megteremteni [...] mindenütt légióját a közélet terén áldásosan működő, egészséges, ép elméknek és kiforrt nemes jellemeknek.”²⁸

Simon Ferencz, 1909, Szászváros, a Kuún-kollégium igazgatója

„A korlátot nem ismerő szellemi szabadság, az eszményekkel való állandó együttélés az ifjúság kiváltsága. Míg ez a kettő él az egyénben és nemzetben: ifjak maradunk mindenha. A Bethlen Gábor nyomdokain járni annyit jelent, mint élni ifjan, lelkesedéssel az eszménynek, a szabadságnak.”²⁹

Dr. Kristóf Görgy, a kör egykori elnöke, Szászváros, a Kuún kollégium tanára

„A földi boldogság a munka. Ha feledni akarsz, s bánatodra enyhülést keressz: tanulj dolgozni, szeresd a munkát! Ezt mondta a nagy fejedelem Bethlen Gábor, s tanítják az ő szellemi örökösei.”³⁰

Szilágyi Gyula, 1908, Nagyszében, áll. főgimn. tanár

„Mire való az önképzőkör? Arra, hogy jó korán megtanuljon a magyar ember sokkal többet és sokkal jobban dolgozni, mint a mennyi a napról-napra való élethez szükséges. Mert csak így biztosítjuk Magyarországot a magyaroknak.”³¹

Dr. Buday Árpád, Kolozsvár, egyetemi osztályarcheológus

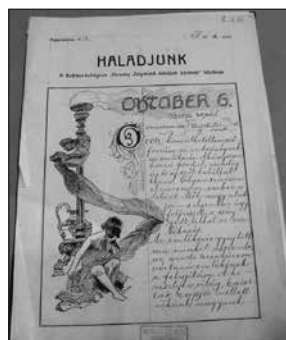
„Az emberi művelődés legnagyobb szellemi autódidakták. Ez mutatja az önképzés nagy fontosságát, az ifjúsági önképző egyletek létezésének jogosultságát.”³²

Dr. Incze Béni, 1908, Kolozsvár, ref. koll. tanár

„Igen sok író munkásságának a gyökere az önképzőköri munkálkodásba nyúlik vissza. Engem az önképzőköri munkálkodás azonban csak arra ösztökélt, hogy ne legyek író, s meg vagyok győződve, hogy ezzel az irodalom nem veszett semmit.”³³

Dr. Emmánuel Győző, 1908, Gyulafehérvár, ügyvéd

Csak pár gondolatot tolmácsoltam a kiadványból, érdemes beleolvasni, mert olyan írások is szerepelnek benne, amelyeknek szerzői később elismert írókká váltak, mint Berde Mária és Sipos Domokos.

28 Berde, 1909, 48. o.

29 I. m. 138. o.

30 I. m. 96. o.

31 I. m. 166. o.

32 I. m. 91. o.

33 I. m. 61. o.

MI TÖRTÉNT TRIANON UTÁN?

A kollégiumot számos pusztulás érte. 1658-ban a török-tatár hadak, 1704-ben és 1707-ben a labancok, majd 1849-ben a felbujtatott román forradalmárok égették fel. A fizikai rombolásból mindig felépült. Két olyan pusztulást is megért azonban, amely nem érintette ugyan az iskola épületeit, a szellemi kár azonban jelentős volt!

Az első ilyen csapás 1920-ban a trianoni békediktátumot követő „tanügyi reform”, a második az 1948-as kommunista államosítás volt. Nem célja jelen tanulmányomnak elemezni azt, hogy miként változott az oktatási rendszer e két eseményt követően, kizárólag az önképzőkörök tevékenységében észlelt változásokat vázolnám. Az egyre zsúfoltabb állami program mellett egyre kevesebb idő maradt az önművelésre. Az 1921/22-es iskolai évben tanítójelöltekkel próbálták pótolni a megüresedett állásokat, mivel sokan elesetek a háborúban, mások áttelepedtek Magyarországra.

Akkor is voltak azonban lelkes tanárok. A Kemény Zsigmond Önképzőkör tevékenységét az 1920-as években Jékely/Áprily Lajos költő-tanár vezette. Kedves diákja, Vita Zsigmond a következőket írja róla:

„Az 1920-as években mint az önképzőkör tanárelnöke finom tapintattal irányította az ifjúság irodalmi ízlését. Meghallgatta a

bírálatokat, a vitatkozásokat, hogy azután leszűrje a végső értékelést, és a további munkához biztatást adjon. Sohasem gúnyolta ki a gyengén sikerült szavakat, előadásokat vagy feleleteket, hanem csak helyreigazította a tévedéseket, és visszaadta a bátorságot, az önbizalmat annak, akit kinevettek.”³⁴

Továbbra is lelkesen írják kézzel és illusztrálják a kör kiadványát, a *Haladjunk* lapot, amelynek egyik szerkesztője Vita Zsigmond volt.

a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felé irányuló nagy igyekezetben nem maradt idő a hagyományos önképzőköri tevékenységekre

Juhász Albert vallás-tanár az 1926-os évben megkísérelte fenntartani a hagyományos önképzőkört, de az új hatalom nem támogatta azokat a diáktevékenységeket, amelyeket nem központi-lag szerveztek. 1929-ben beindult a cserkészmoz-

galom, 1930-ban az Ifjúsági Keresztény Egyesület, 1929–32-ben Szabó T. Attila³⁵ vezetésével rövid ideig feltámadt a Gáspár János Önképzőkör. 1945-ben Deák Ferenc tanár kezdeményezésére megalakult a Körösi Csoma Sándor Olvasókör, és elhárították a *Haladjunk* folyóirat újraindítását. A '70-es években az önképzés az Áprily Lajos Irodalmi Körben valósult meg, de fontos szerep jutott a diákklub vitadélután-jainak is.³⁶ Nemsokára megszűnt a tanítóképző, leépültek a líceumi osztályok, és a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felé irányuló nagy igyekezetben nem maradt idő a hagyományos önképzőköri tevékenységekre.

³⁴ Vita, 1972, 51. o.

³⁵ Szabó T. Attila (1906–1987) nyelvész, történész, irodalomtörténész, néprajzkutató. Az 1930-as évek elején helyettes tanár volt Nagyenyeden.

³⁶ Bakó, 2003

A JELEN: A FENICHEL SÁMUEL ÖNKÉPZŐKÖR

Az 1989 decemberében bekövetkezett fordulatnak köszönhetjük, hogy a híres kollégium elkerülhette legnagyobb szellemi pusztulását, teljes megszűnését. Akkoriban már a felső tagozaton a jóváhagyott két osztály egyikében csak románul engedélyezték a tanítást, annak ellenére, hogy a diákok mind magyar ajkúak voltak és 1989 őszén beindult az első szintiszta román

osztály, ahová a déli megyékből verbuváltak diákokat. 1990 januárjában újraindult a magyar nyelvű oktatás, ősszel pedig újralakultak az óvó- és tanítóképző osztályok. Szerre Erdélyből érkeztek Nagyenyedre a diákok, úgy, mint régen. Ismét lehetett szabadon beszélni, megemlékezni és írni az iskola múltjáról, híres diákjairól és tanáiról.

Újraindult a *Haladjunk* című diáknap, amelyet később a *Lárma*, majd a *Firkász* követett. 1990 októberében megalakul az alsó tagozat irodalmi köre, és nem sokkal később beindult a felsősök Irodalmi Kávéháza is, amelynek rendezvényein számos kortárs irodalmi személyiség vett részt. A '90-es évek végén diákjaink beneveztek a Székelyföldön szervezett diák tudományos ülészakokra, valamint a magyarországi Kunszentmiklóson rendezett RKTDK-ra.³⁷ Addig is folyt kutató tevékenység, diákjaink írtak tudományos dolgozatokat, és jól szerepeltek erdélyi és magyarországi tudományos konferenciákon, de mi, a diákokkal foglalkozó tanárok rájöttünk, hogy szervezett keretek közt eredményesebb lesz

tevékenységünk és egyszerűbb lesz támogatást biztosítani.

2000. szeptember 27-én megalakult a Fenichel Sámuel Önképzőkör. Az eredeti elgondolás az volt, hogy csak természettudományos érdeklődésű diákokat foglalkoztassunk a körben, de végül úgy döntöttünk, hogy bárkit szívesen segítünk és támogatunk a kollégium diákjai közül, függetlenül attól, milyen témakörben szeretne információkat szerezni, kutatni, tudományos dolgozatot írni vagy bemutatni.³⁸

2000. szeptember 27-én megalakult a Fenichel Sámuel Önképzőkör

Tulajdonképpen mi is az önképzőkör? Tömörnek és ránk nézve találónak tekintem Bakó Botond kollegának, a kör társszervezőjének megfogalmazását: „*egy*

szabadidőben zajló, második, sokszor falak nélküli iskola, ahol nincs sulykolás, kényszer, vagy izgalmas számonkérés, de annál több kíváncsiság, kezdeményezés és eredetiség. Itt könnyen megterem a jó közösségi élmény, az alkotás, a felfedezés öröme. Nő a diákok önbizalma, személyiségük autonóm módon fejlődik”³⁹

Megfogalmaztuk önképzőkörünk céljait, amelyekhez a mai napig ragaszkodunk:

1. **Támogatni és népszerűsíteni a kollégium diákjainak tudományos tevékenységét.** E célból felkutatjuk a tehetséges diákokat, kihirdetjük a különböző rendezvényeken szerzett díjakat, a médián keresztül számolunk be az eredményeinkről, folyóiratokban publikáljuk a dolgozatokat és diákcikkeket, ismeretterjesztő- és kulturális rendezvényeken szerepelünk. Anyagi feltételeket biztosítunk a tudományos dolgozatok elkészítéséhez és bemutatásához.

³⁷ Református Középiskolások Tudományos Diákköri Konferenciája

³⁸ Dvorácsék, 2010

³⁹ Bakó, 2003, 154. o.

2. **Munkafeltételeket biztosítani körünk diákjainak.** A budapesti Kutató Diákokért Alapítvány, illetve a nagyenyedi Bethlen Alapítvány segítségével már az elején beszereztünk két korszerű számítógépet, CD- illetve DVD-író, szkennert és nyomtatót. Azóta az iskola számítógépbázisa is jelentősen fejlődött, diákjaink otthon is dolgozhatnak, és az internet is sokat segít a kommunikálásban, gyorsabban megy a tanácsadás és a korrigálás.
3. **Diáktudományos ülésszakok megszervezése, és az ehhez szükséges anyagi háttér előteremtése.** Ezen a téren több helyi jellegű tudományos konferenciát rendeztünk. 2003 őszén a kollégiumban kapott helyet a TUDEK⁴⁰ 2003 erdélyi konferenciája is, 2009-ben ismét Nagyenyed vállalta a TUDEK konferencia rendezvényeinek egy részét. A 2017/2018-as tanévben ismét mi leszünk a házigazdák.
4. **A kollégium neves személyiségeinek és gyűjteményeinek ismertetése.** Diákjaink felkutatták a kollégium valamikori kiemelkedő diákjai és híres tanárai munkásságát (Pápai Páriz Ferenc, Bod Péter, Benkő Ferenc, Benkő József, Barabás Miklós, P. Szathmáry Károly, Ifj. Zeyk Miklós, Fenichel Sámuel, Ifj. Szász Károly, Áprily Lajos, Vita Zsigmond, dr. Sáska László és mások), foglalkoztak a Természetrajzi Múzeum, a Történelmi Múzeum, valamint a Bethlen Könyvtár gyűjteményeivel.
5. **Nagyenyed és környéke természeti, történelmi, építészeti és néprajzi nevezetességeinek bemutatása.** A dolgozatokban szerepelt: Torockó vidéke, a

Szkerice-Bélavári rezervátum, a nagyenyedi Szabaderdő, a magyarbágói Feneketlen-tó, a betlenszentmikósi kaszáló, a marosújvári sóbánya és sósfürdő, Torockó, Magyarlapád és Tövis környéke stb. Mivel diákjaink hazánk különböző vidékeiről származnak, sor került más tájegységek és természeti ritkaságok bemutatására is: a Hargita-hegység, a Vargyas völgye és szorososa, a Rétyi Nyír, a Szilágyság, a Mezőség, a Gyergyói-medence, a Gyimesek, tehát bemutatták Erdély nagy részét. Sokszor kirándulások alkalmával született az ötlet, hogy erről a tájról, ritkaságról, erről a védett területről írni kell. Sokkal jobban belemélyedtek diákjaink egy-egy téma tanulmányozásába, amikor táborozni vittem őket és több napon keresztül barangolhattunk a Hargita-hegység fennsíkjain és völgyeiben, Szkerice-Bélavár csodálatos növényei közt, a Gyimesekben a Sötét patak völgyében vagy a közeli Torockón, a Székelykő meszes szikláin alatt.

6. **A környezetvédelemmel kapcsolatos diáktevékenységek megszervezése és támogatása.** Ebből a célból részt vettünk a norvég *Savas eső* projektben, elemeztük Enyed patakjának vizét és a marosújvári szódagyár ülepítőinek állapotát. A 2010-ben megrendezett MOL-versenyben a Sapientia EMTE segítségével a kollégium diákjai komoly kutatómunkát végeztek a környékbeli folyóvizek minőségének elemzése terén. Ebből a kutatásból sikeres dolgozatok készültek.
7. **A különböző diákköri tevékenységgel kapcsolatos utazások és kirándulások**

⁴⁰ Tudományos Diákkörök Erdélyi Konferenciája

⁴¹ Természet-Tudomány Alapítvány, Budapest, Kutató Diákokért Alapítvány, Budapest, Oktatásért Közalapítvány, Budapest, Communitas Alapítvány, Kolozsvár, MOL Románia, Bethlen Alapítvány, Pro Scholae Alapítvány, Nagyenyed

támogatása. Erre a célra különböző alapítványoktól⁴¹ kértünk és kaptunk anyagi támogatást. Ugyanakkor számos nagyenyedi és erdélyi vállalatnál, vállalkozónál, szervezetnél és magánszemélynél kilincsteltünk sikeresen. Az utóbbi időben komoly anyagi támogatást kaptunk a kollégium Bethlen Gábor Alapítványától.⁴²

Az önképzőkör diákjai rendszeresen vesznek részt a csurgói (azelőtt kunszentmiklósi) RKTDK konferenciákon, a budapesti Természet Világa folyóirat diákcikk pályázatán, a budapesti Kutató Diákok Országos Szövetsége által rendezett TUDOK⁴³ konferenciákon és az ezzel kapcsolatos regionális TUDEK konferenciákon. Beneveztek a budapesti Innovációs Versenyre, a bukaresti Ötlebörzére (itt kétszer szerepeltünk, és mindkét alkalommal első díjat nyertünk), a sárvári Fiatal Írók és Költők Fesztiváljára és más hasonló magyarországi, illetve erdélyi rendezvényekre. Versenyen kívül más rendezvényeken is szerepeltünk. Ezeknek a bemutatónak színhelyei voltak: a szegedi Piarista Gimnázium (2002), az aradi Csíki Gergely Iskolaközpont (2003), a Debreceni Református

Kollégium Gimnáziuma (2003), a tordai Szabadegyetem (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2015, 2016), az aranyosgyéresi Szabadegyetem (2006) és az aranyosgyéresi gimnázium (2006), a kolozsvári Apáczai Csere János Líceum (2009), az EMTE által Torockón szervezett Természettudományi Tábor (2009) és egyszer Nagyenyed is, az Áprily Est keretében (2011).

A kör diákjai eddig több mint másfélszáz dolgozatot írtak. Voltak szerény próbálkozások, de voltak nagy sikerek is. Gyakran történt meg, hogy ugyanaz a dolgozat, vagy ugyanannak a kutatásnak a szerkesztett változata több pályázaton volt sikeres. Eredményeinket hosszú lenne felsorolni, ha összegezzük, akkor Romániában a helyi konferenciákon kívül 53 díjat (12 első, 13 második, 12 harmadik és 16 különdíj), Magyarországon pedig 121 díjat (25 első, 27 második, 25 harmadik és 44 különdíj) szereztünk. Ez összesen 174 díj.⁴⁴ A kör tagjainak 86 cikke és tanulmánya jelent meg nyomtatásban, legtöbb a budapesti *Természet Világa* ismeretterjesztő lapban (48), a többi a kolozsvári *Művelődésben* (24) és az ifjúságnak szánt *Géniuszb*ban (14).

⁴² Dvoráček, 2003

⁴³ Tudományos Diákkörök Országos Konferenciája

⁴⁴ Ha a dolgozatok számával veti össze az olvasó, úgy tűnne, hogy majdnem minden dolgozat sikeres volt. Voltak kudarok is, az alaposan kidolgozott tanulmányok azonban több versenyen szerepeltek sikeresen.

MIT JELENT A MAI DIÁKNAK AZ ÖNKÉPZŐKÖR?

Ha a Fenichel *Sámuel Önképzőkör rövid tevékenységét* kellene értékeljem, csak szubjektív módon tehetem, ezért inkább volt diákjainkra bízom a visszaemlékezést, annak a plusznak az értékelését, amely számított nekik, amelyet magukkal vittek és segített további fejlődésükben.

Két ízben kértem meg őket, hogy írjanak pár gondolatot. Először a kör tizedik évfordulójára készülve, ez alkalommal, aki nem volt túl távol, megtisztelt minket jelenlétével is. A második visszajelzésre 2013-ban került sor, amikor a *Természet Világa* folyóirat, amelynek hasábjain leg többet publikáltunk, felkért, hogy a régi sikeres diákoktól kérjek véleményt arról, hogy mit jelentett nekik az önképzőköri munka és a lappal való kapcsolat. Hálás vagyok Staar Gyula főszerkesztő úrnak az ötletért, jólesett az érdeklődés attól, akinek köszönhetjük azt, hogy mások is megismerhették munkánkat.

Sajnos nem mindenkihez jutott el a kérés, de a legtöbben készségesen válaszoltak. Kénytelen voltam csak gondolatokat kiragadni, talán így is sikerül azonban felidézni a lényegét. Nem utolsó sorban arról is információt kaphat az olvasó, hogy mi az önképzőköri tevékenység módszertana, mert ezen sem én, sem azok a kollegák, akik besegítettek, nem gondolkodtunk el soha. Átadom tehát a szót azoknak, akik tették azt, amit csak lelkesen és odaadással lehet tenni. Tehát:

„Tudásom gyarapodott, megtudtam, hogyan kell jó előadónak lenni, illetve tudományos dolgozatot írni, hogyan kell anyagot gyűjteni. Sokkal önállóbb lettem. Sikerült legyőzni a félelmet, amit az ember akkor érez, ha közönség előtt kell, hogy megszólaljon. És ami nem szakmai, de igen értékes, hogy feltárult előttem egy világ, aminek jó volt részese lenni.”⁴⁵

Balázs Kinga, München,
bioinformatikus

„Önbizalmat adott a dolgozatom elkészítése, illetve bemutatása. Főleg annak örültem, hogy első nekifutásra első díjat nyertem. Későbbi szakmai fejlődésemben azáltal segített az önképzőkör, hogy könnyebben ment bármilyen dolgozat összeállítására az egyetemen, sőt, akár a diplomamunka is.”⁴⁶

Buda Éva Emese, Négyfalu
(Brassó megye), kertészmérnök

„Rengeteget tanultam, különböző képességeimet fejlesztettem, valamint egy olyan széleskörű kapcsolatrendszert alakítottam ki a Fenichel Önképzőkör segítségével, mely révén rengeteg lehetőség tárult elém, ezek pedig meghatározták szakmai fejlődésemet is.”⁴⁷

Polgár Klára Dalma, Sepsiszentgyörgy,
projektmenedzser és projektértékelő

„Az önképzőkör úgymond ajtót nyitott az iskola falain túl, esélyt adva a tudományos érdeklődésem továbbfejlesztésére, mely azután szakmai szempontból, az életcéltelenné vált.”⁴⁸

Krizbai Ágnes, St. Paul (Minnesota,
Egyesült Államok), biológus, genetikus

⁴⁵ Turzai (szerk.), 2010, 171. o.

⁴⁶ I. m. 172. o.

⁴⁷ I. m. 178. o.

⁴⁸ I. m. 176. o.

„Az önképzőköri tevékenység egyszerűen irányadó volt továbbtanulásom tekintetében. Szakmai fejlődésemet jelentős módon befolyásolta. Dolgozataim általában a környezetvédelmi kategóriába sorolódtak be, így a XII. osztály végén született meg a döntésem, hogy hova felvételizzek [...] a környezetvédelem mellett döntöttem.”⁴⁹

Hening Helga, Kolozsvár,
környezetmérnök

„A köri munka alapján döntöttem el, hogy mivel is szeretnék igazán foglalkozni, mondhatnám azt, hogy teljes mértékben meghatározta életcélokat. Elhatároztam, hogy biológusként mindent megteszek annak érdekében, hogy megismerjem és védjem a természetet, tanárként pedig továbbadom lelkesedésemet, érdeklődésemet, szakmai tudásomat.”⁵⁰

Kiss Réka, Marospatok, biológus,
tanár, Milvus Csoport
Természetvédelmi Egyesület

„Diákpályázatok, leadási határidők, könyvészet, a könyvtáros bácsi, kivonatok. [...] Rengeteg tapasztalatot nyertem, emberi kapcsolatokat építettem ki, másoktól tanultam, s észre se vettem, hogy már a harmadik, negyedik témával foglalkozom. Sokan kérdezték tőlem, mire jó nekem a sok éjszakázás, könyvböngészés. Okos választ soha sem tudtam adni, egyszerűen jó volt újat tanulni, kicsit mélyebben foglalkozni egy-egy témával, felfedezni az eredetileg összeférhetetlen tudományok között a kapcsolatot. [...] A diákköri konferenciák és a Természet Világa esszépályázatain való munkásságomnak nem mindig voltak ilyen látványos hozadékai, ám így az egye-

temi padban ülve sorozatosan ráeszmélek, mennyit tanultam mindezekből.”⁵¹

Maxim Orsolya, Marosvásárhely,
főiskolás diák

„Nagyon sokat jelentett/jelent számomra az önképzőköri tevékenység. Okultam a kutatásokból, új emberekkel találkozhatam, akiktől hasznos dolgokat tanultam, nem utolsó sorban, örültem az elért szép eredményeknek és díjaknak. Az önképzőköri munka során fontos és érdekes információkat kaptam és ugyanakkor kialakított bennem olyan készségeket, amelyek további tanulmányaim során és még ma is hasznomra válnak.”⁵²

Fogarasi Anna-Mária,
Kolozsvár, közigazdász

„A Bethlen Gábor Kollégium diákjaként alkalmam nyílt belekóstolni sok-sok tanórán kívüli tevékenységbe: kirándultunk, olvastunk, foglalmaztunk. [...] Ha a Természet Világa által felkínált nagyon szép lehetőségekre gondolok, akkor az jut eszembe, hogy életemben először a díjátadó ünnepség alkalmából sikerült Budapestre utaznom. Nagyon büszke voltam, és kimondhatatlanul boldog. Én, az egyszerű kisdíák, bemehettem a Magyar Tudományos Akadémia épületébe. [...] Ezek a pillanatok sarkalltak, hogy a következő tanévben is szerencsét próbáljak [...] Azóta telnek az évek, azonban egy dolog biztos: a leckék, amelyeket a dolgozatok megírása, fogalmazása, formázása, felépítése során tanultam [...] később, az egyetemen, és ha jól belegondolok, ma tanárként is a javamra válnak.”⁵³

Szabó Emília, Gyulafehérvár,
magyar–német szakos tanár

⁴⁹ I. m. 174. o.

⁵⁰ I. m. 175. o.

⁵¹ Staar (szerk.), 2013, XCI. o.

⁵² I. m. XC. o.

⁵³ I. m. XCII. o.

„A diákpályázat több volt egy egyszerű pályázatnál. Tudtuk, hogy csak színvonalas cikket küldhetünk be. [...] Az iskolában sohasem sajtótítottam volna el azt az ismeretanyagot, amit a diákpályázat megírása során sikerült. Megtanultuk, hogy egy tudományos munkát milyen tartalmi és formai szempontok alapján kell összerakni. Megtanultunk könyvtározni, ugyanakkor rengeteg értékes könyvhöz is hozzáférhettünk. (Az online keresés akkoriban még nem volt annyira elterjedt.) Rendszerezni kellett a rengeteg információt és olyan keretbe foglalni, ami mások számára is érdekes. Az olvasó számára világos és követhető érvelési rendszert kellett felállítani. Határidős pályázat volt, tehát az időt is jól be kellett osztani. Ez a munka olyan készségek kialakítását segítette, amelyek később, az egyetemi évek alatt csak hasznomra váltak.”⁵⁴

Udvari Ibolya, Kolozsvár, közgazdász

Nehéz volt válogatni, szívesen idéztem volna minden sort diákjaim visszaemlékezéseiből, remélem azonban, hogy ennyi is elég érzékelni azt, hogy érdemes volt dolgozni. Ezek a beszámolók megerősítenek abban

a tudatban, hogy érdemes volt bátorítani diákjainkat, mert mindaz, amit átadtunk nekik, segítette őket, hogy bátran haladjanak azon az úton, amelyet néhányan a körüi tevékenység során fedeztek fel.

Jó volt és mindig jó lesz hallani a Magyar Tudományos Akadémián rendezett díjazások során, hogy: „Bethlen Gábor Kollégium, Nagyenyed”.

segítette őket, hogy bátran haladjanak azon az úton, amelyet néhányan a körüi tevékenység során fedeztek fel

Ha összehasonlítjuk a beszámolókat a múlt század elején megfogalmazott gondolatokkal, érezni lehet a két kor szak különbözőségét, közös azonban: a lelkesedés, a hála, a köszönet mindazért, amit az *önállóság, önbizalom, kapcsolatok* tekintetében az önképzőkör adott. A sikerélmény, a sok tanulás, a szellemi szabadság, a felfedezés, a kutatás öröme, fogásainak megismerése, elsajátítása segítséget adtak valamennyiüknek önismeretükhöz, életpályájuk megtalálásához.

Szeretnék ezúton köszönetet mondani Bakó Botond és dr. László Enikő csapattársaimnak, valamint Bakó Irén, Farkas Szabolcs, Fodor Katalin, Györfi Dénes, Kónya Mária, Lőrincz Ildikó, Simon János, Stáb Ildikó, Szabó Hajnal és Turzai Melánia kollegáimnak, akik vállalták a mentor szerepét. Külön szeretném megköszönni Józsa Miklós nyugalmazott magyartanár barátomnak a segítségét, aki az évek során a dolgozatok jó részét önzetle-

nül és lelkesen lektorálta. Nem utolsó sorban köszönöm iskolánk mindenkori vezetőségének, hogy figyelemmel követte és támogatta munkánkat.

EPILÓGUS

Remélem, hogy a többször újjáéledt, nagy hírű Bethlen Gábor Kollégiumban felélesztett önképzőkörüi tevékenységnek nemcsak múltja, hanem jövője is van. Zárógondolatként idézek az 1909-ben elhangzott *Jubileumi emlékbeszéd*ből, amelyet Jeney Endre, a VIII. gimnáziumi osztály tanulója olvasott fel:

⁵⁴ I. m. XCII. o.

„Él az eszme, melynek jegyében e kör született, mert nemes ambíció és vetély tartotta mindvégig lázas tevékenységben az ifjakat; mert ahányszor évről-évre újból alakult e kör, s újak vették át a régiek szerepét, a

szellemi örökösök mindig megértették hivatásukat, a célért lelkesedni tudó ifjúság küzdésvágygal tele fogott munkába és lankadatlan kitartással folytatta azt.”⁵⁵

IRODALOM

- Bakó Botond (2003): Önképzési hagyományok szellemében. In: Fülöp István (szerk.): *Hogyan tovább, erdélyi fiatalok?* Tinivár – Kolozsvár, 154-159.
- Berde Károly (1909, szerk.): *Emlékkönyv – Alapításának 118.-ik, újjászervezésének 50.-ik évfordulója alkalmából.* Nagyenyed
- Dvorácsek Ágoston (2010): Az önképzés múltja és jelene a Bethlen Gábor Kollégiumban. In: Dvorácsek Ágoston, Turzai Melánia (szerk.): *Emlékkönyv – 10 éves a Fenichel Sámuel Önképzőkör.* Nagyenyed, 7-24.
- Ikafalvi Diénes Jenő (1995): Nagyenyedi diákélet a XIX. század végén. In: Györfi Dénes, Hadházi Ferenc (szerk.): *A Bethlen-kollégium emlékkönyve.* Nagyenyed–Kolozsvár–Budapest, 10-62.
- Kovács Ödön dr. (1885, szerk.): *A nagy-enyedi ev. ref. Bethlen-Főiskola 1884/5 tanévi értesítője.* Nagyenyed
- P. Szathmáry Károly (1868): *A gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen-Főtanoda története.* Nagy-Enyed
- Staar Gyula (2013 szerk.): Mi lett velük? *Természet Világa*, 144, 6. sz., XV-XVII.
- Sütő András (1995): Emlékbeszéd Nagyenyeden a 350 éves Bethlen Gábor kollégium ünnepén. In: Györfi Dénes, Hadházi Ferenc (szerk.): *A Bethlen-kollégium emlékkönyve.* Nagyenyed–Kolozsvár–Budapest, 194-196.
- Szigethy Lajos dr. (1926): A nagyenyedi Bethlen-kollégium története. In: Lukinich Imre dr (szerk.) *Nagyenyedi album.* Budapest, 139-168
- Szilády Zoltán (1936): Erdély és a magyar tudományosság. In: Asztalos Miklós (szerk.): *A történeti Erdély.* Budapest, 694-700
- Turzai Melánia (2010, szerk.): Rég volt, igaz volt, milyen lesz? In: Dvorácsek Ágoston, Turzai Melánia (szerk.): *Emlékkönyv – 10 éves a Fenichel Sámuel Önképzőkör.* Nagyenyed, 171-181.
- Váro Ferencz (1903a): *Bethlen Gábor kollégiuma.* Első füzet. Nagyegyed.
- Váro Ferencz (1903b): Bethlen Gábor nemesítő iskolája. In: *Erdélyi Múzeum*, XX. kötet. 1903. 5. Füzet, 233-246.
- Vita Zsigmond (1972): Áprily Lajos – Az ember és a költő. Kriterion, Bukarest.
- Vita Zsigmond (1995): A Bethlen-kollégium az erdélyi kultúrában. In: Györfi Dénes, Hadházi Ferenc (szerk.): *A Bethlen-kollégium emlékkönyve.* Nagyenyed-Kolozsvár-Budapest, 104-121.

⁵⁵ Berde, 1909, 185. o.

